

O'QUVCHILARDA MA'NAVIY-AXLOQIY FAZILATLARNI SHAKLLANTIRISHDA PEDAGOGIK TEXNALOGIYALARNING TA'LIM VA TARBIYA TIZIMIDAGI AHAMIYATI

Niyozova Shahnoza Farxod qizi

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 322-guruh talabasi.

Ilmiy rahbar: Sh. Donayeva.

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'quvchilarda ma'naviy-axloqiy fazilatlarni shakllantirish masalasi va bu jarayonda pedagogik texnologiyalarning ta'lim va tarbiya tizimidagi ahamiyati tahlil qilingan. Maqolada zamonaviy pedagogik yondashuvlar, jumladan, interfaol metodlar, muammoli ta'lim va o'quvchilarning ma'suliyatli shaxs sifatida shakllantirishdagi roli ko'rib chiqilgan. Shuningdek milliy va umuminsoniy qadriyatlarni yoshlar ongiga singdirish orqali ularning ma'naviy dunyosini boyitishning pedagogik asoslari yoritilgan. Maqolada pedagogik texnologiyalarning nafaqat ta'lim samaradorligini oshirish, balki yosh avlodda halollik, insonparvarlik, mehnatsevarlik va milliy qadriyatlarga hurmat kabi axloqiy fazilatlarni shakllantirishdagi o'rni batafsil yoritilgan.

Kalit so'zi: Ma'naviy-axloqiy fazilatlar, pedagogik texnologiyalar, ta'lim va tarbiya, milliy qadriyatlar, umuminsoniy qadriyatlar, interfaol metodlar, muommoli ta'lim, axloqiy tarbiya, shaxs kamolati, ma'naviy tarbiya, o'quvchilar tarbiyasi, zamonaviy ta'lim.

Bugungi kunda ta'lim va tarbiya tizimi, jamiyatning ma'naviy rivojlanishi va yosh avlodni kamolatga yetkazishdagi eng muhim vosita hisoblanadi. O'quvchilarda ma'naviy – axloqiy fazilatlarni shakllantirish bu ularni Vatanparvarlik, milliy qadriyatlar, umuminsoniy axloqiy tamoyillar bilan tanishtirish va ularda mas'uliyat hissini shakllantirish jarayoni yotadi. Bu borada ta'lim va tarbiya tizimi nafaqat bilim berish, balki ularda yuqori darajadagi tafakkur, axloqiy - ruxiy qadriyatlar va mustahkam dunyoqarash vazifasida faoliyat ko'rsatadi. Hozir zamon talablari yosh avlodni nafaqat bilimdon, balki ma'naviy – axloqiy barkamol shaxs sifatida tarbiyalashni talab etadi. Hozirda inson faoliyatining asosiy yo'nalishlari ularda ko'zda tutilgan maqsadlarni to'liq amalga oshirish imkoniyatini beruvchi yaxlit tizimlar, ya'ni texnologiyalarga aylanib bormoqda. Xuddi shu kabi ta'lim-tarbiya sohasida ham so'ngi yillarda pedagogik texnologiya amal qila boshladi. Pedagogik texnologiya tushunchasi ta'lim – tarbiya amaliyotini rivojlantirish ehtiyojlari asosida kelib chiqqan va hozirgi pedagogika, psixologiya fanlarida o'z o'rniga ega bo'lgan keng ko'lamli serqirra tushunchadir. Pedagogik texnologiya tushunchasi dastlab 20-asrning o'rtalarida AQShda paydo bo'lib, 1940-yillar o'rtasigacha “Ta'lim texnologiyasi” deb yuritilib

kelgan va bu ibora texnika vositalaridan foydalanib o'qitishga nisbatan qo'llanilgan. O'zbekiston Respublikasida uzluksiz ta'lim Davlat ta'lim standartlarri hamda o'quv dasturlari talablariga muvofiq tashkil etiladi. Uzluksiz ta'lim quydagi ta'lim turlarini o'z ichiga:

- maktabgacha ta'lim;
- umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'lim;
- kasb-hunar ta'limi;
- oliy ta'lim;
- oliy o'quv yurtidan keying ta'lim;
- kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish;
- maktabdan tashqari ta'lim.

O'zbekiston Respublikas Prezidentining 2017-yil 30-sentabrdagi “O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi faoliyatining takomillashtirish to'g'risida”gi PQ-3304-son Qarori qabul qilindi. “Talim to'g'risida”gi O'zbekiston Respublikasi qonuniga muvofiq ta'lim tizimini isloh qilish, davlat va nodavlat ta'lim muassasalari hamda ta'lim va kadr tayyorlash sohasida, raqobat muhitini shakllantirish negizida ta'lim tizimini yagona o'quv, ilmiy-ishlab chiqarish majmui sifatida izchil rivojlantirishni taminlandi. Uzluksiz ta'lim kadrlar tizimining asosi, O'zbekiston Respublikasining ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotini taminlovchi shaxs, jamoat va davlatning iqtisodiy, ijtimoiy, ilmiy texnikaviy va madaniy ehtiyojlarini qondirish ustuvor soha bo'lib, ijodkor ijtimoiy faol, ma'naviy boy shaxsning shakllanishi va yuqori malakali raqobatbardosh kadrlarning jadal tayyorlanishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratadi. Ta'lim va tarbiya jarayonini yaxlitlikda o'rganadigan fan sohasi -- pedagogika hisoblanadi. Pedagogika fanining asosiy kategoriyalari shaxs kamolatini taminlash, ta'lim va tarbiya samaradorligiga erishishga qaratilgan jarayonning umumiy mohiyatini yoritadi. Eng muhim kategoriyalar sirasiga quydagilar kiradi: ta'lim, tarbiya, malumot, shakllanish, rivojlanish kabilar. Ta'lim- o'quvchilarni nazariy bilim, amaliy ko'nikma va malakalar bilan qurollantirish, kompetenlikni tarkib toptirish, ularning bilish qobiliyatlarini o'stirish va dunyoqarashni shakllantirishda yo'naltirilgan jarayon hisoblanadi.

Pedagogika tarbiya haqidagi fan sifatida, tarbiyaning mohiyatini tushunishi uning qonuniyatlarini ochib berishni va shu orqali inson manfaatlari uchun tarbiya jarayoniga ta'sir etishni nazarda tutadi. Pedagogikaning fan sifatida shakllanishi yosh avlodni hayotga tayyorlash, ular tarbiyasini samarali amalga oshirish ehtiyojidan kelib chiqadi. Bu ehtiyoj borasida orttirilgan tajribalar to'plangandan keyin o'sha tajribalarni umumlashtirish yoshlar tarbiyasi haqida qonun-qoidalarini ishlab chiqish zaruriyatini taqazo etadi. Pedagogikada “tarbiya” so'zi turli manoda ishlatiladi. Chunonchi, tarbiya keng manoda, ijtimoiy hodisa sifatida qo'llanilganda jamiyatning barcha tarbiyaviy vositalarini: oilani, maktabgacha ta'ribiya muassasalarini, o'quv tarbiya muassasalarini,

mehnat jamoalari, axborot manbalarining tarbiya yo'nalishida olib boriladigan harakatlarni o'z ichiga oladi. Pedagogikaning tarbiya sohasidagi ob'yekti o'sib kelayotgan yosh avlod bo'lganligi uchun pedagogika insonni o'rganuvchi fanlar bilan bog'liqdir. Inson tabiatdagi rivojlanishning mahsuli sifatida biologiya fanini o'rganadigan ob'yekt hisoblanadi. Tarbiyaning maqsadi shaxsni har tomonlama va uyg'un kamol toptirish, hamda uning ma'naviy, axloqiy estetik qadriyatlarni shakllantirish va jamoalarni vujudga keltirishdir. Maqsad bilan bir qatorda, hal qilinishi maqsadga erishishni ta'minlaydigan vazifalar ham turadi. Masalan, tarbiyaning umumiy maqsadini ro'yobga chiqarish, ya'ni shaxsni har tomonlama kamol toptirish uchun aqliy, axloqiy, g'oyaviy siyosiy, estetik, mehnat va jismoniy tarbiya vazifalarini amalga oshirish zarur. Tarbiya ba'zan to'plangan bilimlarni, faoliyat tajribalarini yosh avlodga berishning yo'li sifatida, ba'zan erishilgan ma'naviy madaniyatni qayta tiklash va rivojlantirishning omili sifatida, ba'zan esa ijtimoiy munosabatlarning alohida shakli sifatida ta'riflanadi.

Ta'lim va tarbiya tushunchasining qaysi biri kengroq ma'noga ega ekanligi xususidagi bahs samarasizdir, chunki hamma gap ularning qaysi maqsadga qo'llanishidadir. Adabiyotlarda ko'p uchraydigan “ta'lim” va “tarbiya” so'zlarini pedagogik jarayonning qarama-qarshi tomonlarini ifodalash uchun qo'llanilishi unchalik to'g'ri emas. Binobarin, ta'lim bilim berishning maqsadga muvofiq jarayoni sifatida doimo muayyan shaxslarni tarbiyalashni o'z ichiga oladi. Tarbiyaning yo'nalishi esa, hatto ta'limning mazmuni va saviyasi bilan rasman bir xil bo'lsa ham prinsip jihatdan turlicha bo'ladi. Ta'lim tarbiya muassasalarida amalga oshiriladigan chuqur pedagogik jarayon sifatidagi tarbiya haqida gapirish uning faqat bir tomonini kasbiy jihatini ko'rsatishini bildiradi. Abdulla Avloniy ilm tarbiya jarayonida o'zlashtiriladi va u yaxshini yomondan, ezgulikni yovuzlikdan, joizni nojoizdan farqlash imkonini beradi, deb hisoblaydi. U tarbiya bilan ta'limning birligi muammosini ishlab chiqdi. Garchi Avloniy ta'lim bilan tarbiya o'rtasida ozgina farq borligini aytgan bo'lsa ham, ular ta'na va jon singari bir – biriga chambarchas bog'liqdir deydi.

Shaxsning ma'naviy – axloqiy qiyofasi hayotiy yondashuvlari, uning uchun ustuvor ahamiyatga ega bo'lgan qadriyatlar hamda axloqiy tamoyillar mohiyati u ega bo'lgan dunyoqarash mazmunini ifodalaydi. O'quvchilarda ma'naviy-axloqiy tarbiyani shakllantirish ularning ma'naviy dunyosini, ongini, axloqiy hislarini, shaxsiy sifatleri va xulqini tarbiyalash hamda rivojlantirishni taqozo etadi. O'quvchilarni axloqiy tarbiyalashning asosiy vazifalariga quydagilar kiradi: 1) o'quvchilarga axloqiy his tuyg'ular va xatti-harakatlarni tarbiyalash; 2) xulq madaniyati va ijobiy his tuyg'ularni tarbiyalash; 3) axloqiy xulq-atvor ko'nikmalarini shakllantirish. Tarbiyaning zamonaviy tamoyillariga – tarbiyachi va tarbiyalanuvchi o'rtasida ma'naviy-axloqiy tarbiyaning muvaffaqiyatli bo'lishi uchun psixik jarayonlarga

(motivatsiya, anglash va boshqalar) pedagogik shart-sharoitlarni yaratish zarur deb belgilangan.

Ma'naviy-axloqiy tarbiyada turli metod va usullardan foydalanish muhim ahamiyatga ega hisoblanadi. Ma'naviy-axloqiy tarbiya metodlari deganda, o'quvchilarning axloqiy tasavvur va bilimlarni egallab olishga, ularda madaniy xulq va ijobiy munosabatlarni, shaxsning axloqiy his-tuyg'ulari va sifatlarini tarbiyalashga qaratilgan faoliyat usulidir. Ma'naviy-axloqiy tarbiya metodlarini shartli ravishda quydagicha tasnif etish mumkin:

- Ma'naviy-axloqiy ongni shakllantirish metodlari: hikoya, tushuntirish, etik suhbat, izohlash, nasihat, o'git, ko'rsatma, namuna va boshqalar.

- Ma'naviy-axloqiy xulq-atvorni shakllantirish metodlari: mashq, o'rgatish, pedagogik talab, tarbiyalovchi vaziyat, topshiriq va hakazolar.

- Ma'naviy-axloqiy motivasiyani hosil qilishga doir metodlar: rag'batlantirish, musobaqa, tanbeh berish kabilar hisoblanadi.

Xulosa: Oquvchilarda ma'naviy- axloqiy fazilatlarni shakllantirish zamonaviy ta'lim va tarbiya tizimining eng dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. Milliy va umuminsoniy qadriyarni yoshlar ongiga singdirish orqali nafaqat ularning ma'naviy olamini boyitish, balki jamiyatda barqaror taraqqiyot uchun poydevor yaratish mumkin. Bu jarayonda pedagogik texnologiyalar muhim rol o'ynaydi, chunki ular ta'lim-tarbiya jarayonini samarali tashkil etishga yordam beradi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar ta'lim mazmunini faqat nazariy bilim berish bilan cheklanmay, o'quvchilarning shaxsiy va ijtimoiy mas'uliyatni shakllantirishga xizmat qiladi. Masalan, interfaol metodlar, muammoli ta'lim, loyihaviy yondashuvlar va guruhlarda ishlash texnologiyalari o'quvchilarda ijodkorlik, tanqidiy fikrlash va jamoaviy ishlash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Shu bilan birga, axloqiy tamoyillarni chuqur o'zlashtirishga, ma'naviy qadriyatlarni ongli ravishda qabul qilishga yordam beradi. Pedagoglar zamonaviy texnologiyalardan foydalangan holda yosh avlodni milliy qadriyatlarimizga hurmat, insonparvarlik, halollik va mehnatsevarlik ruhida tarbiyalashlari lozim. Ayniqsa o'quvchilarni amaliy faoliyatga jalb etish, ularni milliy madaniyat va ananalarga yaqinlashtirish ularda ma'naviy ong va axloqiy mas'uliyatni shakllantirishga yordam beradi. Umuman olganda o'quvchilarda ma'naviy-axloqiy fazilatlarni shakllan tirishda pedagogik texnologiyalarning roli katta. Bu texnologiyalar nafaqat ta'lim samaradorligini oshiradi, milliy qadriyatlarga sodiq va umuminsoniy tamoyillarni qadirlaydigan shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiladi. Shu sababli pedagoglar texnologiyalardan to'g'ri va samarali foydalanib, ta'lim-tarbiya jarayonini doimiy ravishda takomillashtirib borishlari zarur. Jamiyat taraqqiyoti uchun o'z vazifasini anglagan, ma'naviy va axloqiy jihatdan barkamol yoshlarni tarbiyalash eng asosiy maqsad bo'lib qoladi. Ta'lim va tarbiya tizimining samaradorligini oshirish

uchun zamonaviy pedagogik texnologiyalarini keng joriy etish – kelajak avlod muvaffaqiyati garovidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. B. X. Xodjayev (Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti). Umumiy pedagogika “Sano-standart” nashriyoti . Toshkent—2017.
2. R. Mavlonov, N. Raxmonqulova, N. Voxidova, K. Matnazarova. (Boshlang'ich ta'lim va sport tarbiyaviy ish). Pedagogika (Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti). Toshkent—2013.
3. B. E. Karimova (Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti). Kreativ pedagogika “Metodist nashriyoti”. Toshkent—2023.
4. O'. Tolipov, D. Ro'ziyeva. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. Toshkent—2019.